

تفكيك السلطة الأبوية والسياسية في رواية "ابنة المستوطنة" للكاتب أفراهام شموئيل شتاين

دراسة في جماليات السرد النسوي التوثيقي

تفكيك السلطة الأبوية والسياسية في رواية "ابنة المستوطنة" للكاتب أفراهام شموئيل شتاين
دراسة في جماليات السرد النسوي التوثيقي

أ. م. د. عمار محمد خطاب

كلية التربية الأساسية - جامعة ميسان

البريد الإلكتروني Email : ammara@uomisan.edu.iq

الكلمات المفتاحية: سرد نسوي - تفكيك - سلطة أبوية - استعمار - رواية عبرية.

كيفية اقتباس البحث

خطاب، عمار محمد ، تفكيك السلطة الأبوية والسياسية في رواية "ابنة المستوطنة" للكاتب أفراهام شموئيل شتاين دراسة في جماليات السرد النسوي التوثيقي، مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية، ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٨ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered في
ROAD

مفهرسة في
IASJ

The deconstruction of patriarchal and political authority in the novel "The Settler's Daughter" by Avraham Shmuel Stein A Study in the Aesthetics of Feminist Documentary Narrative

Assistant Professor Dr. Ammar Mohammed Hattab
College of Basic Education - University of Maysan

Keywords : feminist narrative- deconstruction- patriarchal authority- colonialism- Hebrew novel.

How To Cite This Article

Hattab, Ammar Mohammed, The deconstruction of patriarchal and political authority in the novel "The Settler's Daughter" by Avraham Shmuel Stein A Study in the Aesthetics of Feminist Documentary Narrative, Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, August 2026, Volume:16, Issue 8.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](#)

المخلص:

تتناول هذه الدراسة تفكيك السلطة الأبوية والسياسية في رواية "בת המושבה" (ابنة المستوطنة) لأفراهام شموئيل شتاين (١٩٤٨)، وهي رواية تؤرخ ل بدايات الاستيطان الصهيوني في فلسطين من منظور نسوي نقدي. يستند البحث إلى منهجية سردية نسوية توثيقية، تجمع بين نظريات ما بعد الاستعمار، البنيوية والتفكيك، علم السرد النسوي، والميكروتاريخ التاريخي. يخلص البحث إلى أن الرواية تستخدم ثلاث آليات سردية رئيسية لتفكيك السردية الرسمية: التوثيق التاريخي (استهلال الرواية برسالة رفض المنظمة الأوروبية للهجرة)، وتعدد الأصوات النسائية (أصوات ميرا، كرميلا، سارة آرنونسون) التي تكشف تناقضات الذاكرة الجماعية، وكتابة الجسد التي توثق العنف والمقاومة الأنثوية. كما تكشف الرواية تناقضات المشروع الاستيطاني عبر تفكيك سلطة البارون الاستعمارية (شرط "الطاعة العمياء")، وتقديم صورة معقدة للعلاقة مع

الفلسطينيين (علاقة ميرزا المحرمة بالشباب العربي صالح، ومأساة برحه). أخيراً، تفكك الرواية الأساطير التأسيسية (البطل، المحسن) عبر التاريخ الصغير (تفاصيل الجوع والمرض والفقر)، وتخلق فضاءً لغوياً متعددًا (العبرية والعربية) يعكس تعدد الهوية في فلسطين الانتدابية.

Abstract:

This study examines the deconstruction of patriarchal and political power in Avraham Shmuel Stein's novel "Bat HaMoshava" (Daughter of the Settlement) (1948), a novel that chronicles the beginnings of Zionist settlement in Palestine from a critical feminist perspective. The research employs a feminist documentary narrative methodology, integrating postcolonial, structuralist, and deconstructionist theories, feminist narratology, and microhistory.

The study concludes that the novel utilizes three main narrative mechanisms to deconstruct the official narrative: historical documentation (the novel opens with a letter rejecting the European Organization for Migration), a multiplicity of female voices (the voices of Myra, Carmela, and Sara Arnonson) that reveal the contradictions of collective memory, and the writing of the body that documents violence and female resistance. The novel also exposes the contradictions of the settlement project by deconstructing the colonial authority of the barons (the condition of "blind obedience") and presenting a complex picture of the relationship with Palestinians (Myra's forbidden relationship with the young Arab man, Salh, and the tragedy of Perah). Finally, the novel deconstructs foundational myths (the hero, the benefactor) through microcosm (details of hunger, disease, and poverty), creating a multilingual space (Hebrew and Arabic) that reflects the multiplicity of identities in Mandate Palestine.

פירוק הסמכות הפטריארכלית והפוליטית ברומן "בת המושבה" של הסופר אברהם שמואל שטיין

מחקר על האסתטיקה של הנרטיב הפמיניסטי התיעודי

פרופסור עוזר ד"ר. עמאר מוחמד חטאב

המכללה לחינוך בסיסי-אוניברסיטת מייסן

תקציר:

מחקר זה בוחן את הפירוק של כוח פטריארכלי ופוליטי ברומן "בת המושבה" (1948) מאת אברהם שמואל שטיין, רומן המתעד את ראשית ההתיישבות הציונית בארץ ישראל מנקודת מבט פמיניסטית ביקורתית. המחקר משתמש במתודולוגיה נרטיבית דוקומנטרית פמיניסטית, המשלבת תיאוריות פוסט-קולוניאליות, סטרוקטורליזם ודקונסטרוקציה, נרטולוגיה פמיניסטית ומיקרו-היסטוריה.

המחקר מסכם כי הרומן משתמש בשלושה מנגנונים נרטיביים עיקריים כדי לפרק את הנרטיב הרשמי: תיעוד היסטורי (הרומן נפתח במכתב הדוחה את הארגון האירופי להגירה), ריבוי קולות נשיים (קולותיהן של מירה, כרמלה ושרה ארנונסון) החושפים את הסתירות של הזיכרון הקולקטיבי, וכתיבה של הגוף המתעד אלימות והתנגדות נשית. הרומן חושף גם את הסתירות של הפרויקט המתיישב-קולוניאלי על ידי פירוק סמכותו של הברון הקולוניאלי (התנאי של "ציות עיוור") והצגת תמונה מורכבת של מערכת היחסים עם הפלסטינים (מערכת היחסים האסורה של מירה עם הצעיר הערבי, סלח, והטרגדיה של פרח). לבסוף, הרומן מפרק מיתוסים יסודיים (הגיבור, המיטיב) דרך מיקרוקוסמוס (פרטים של רעב, מחלות ועוני), ויוצר מרחב רב-לשוני (עברית וערבית) המשקף את ריבוי הזהויות בארץ ישראל המנדטורית.

מילות מפתח: נרטיב פמיניסטי- פירוק- סמכות פטריארכלית- קולוניאליזם- רומן עברי.

מטרות המחקר:

-פירוק המנגנונים הפטריארכליים והפוליטיים ברומן, תוך חשיפת מיתוסים של השיח הציוני הרשמי.
-ניתוח השימוש במסמכים, קולות מרובים וכתיבת הגוף כטכניקות נרטיביות דקונסטרוקטיביות המעניקות קול נשי עצמאי.
-מעקב אחר התמורה בזהות הנשית (מירה) מתלות לעצמאות- באמצעות שינויים לשוניים, פיזיים ונרטיביים.
-בחינת ייצוג האחר הפלסטיני (חלימה, פרח, סלח)- מורכבות היחסים בין ידידות לאלימות.
-הצעת מסגרת תיאורטית המשלבת פוסט-קולוניאליזם, סטרוקטורליזם, נרטולוגיה פמיניסטית ומיקרו-היסטוריה.

חשיבות המחקר:

-קריאה ביקורתית מעמיקה של "בת המושבה" – רומן שזכה להתייחסות אקדמית דלה בעולם הערבי, על אף היותו דוגמה נדירה לביקורת עצמית בספרות העברית.
-גישה פמיניסטית-פוסט-קולוניאלית המפרקת את מנגנוני הכוח שבטקסט, בניגוד לקריאות היסטוריות או אוטוביוגרפיות מסורתיות.
-מודל מתודולוגי ישים להשוואה בין רומנים עבריים וערביים העוסקים במגדר, זהות וקולוניאליזם.
-הרומן חושף סתירות פנימיות בפרויקט המתיישב-קולוניאלי מנקודת מבט נשית, ומערער על שיחים לאומיים נוקשים.
-פיתוח מתודולוגיית ניתוח המשלבת תיעוד היסטורי, נרטיב וביקורת פמיניסטית – להעשרת כלי המחקר הספרותי.

שיטת המחקר:

מחקר זה מבוסס על שיטה תיאורטית-אנליטית, הנשענת על נרטיב פמיניסטי, פוסט-קולוניאלי ומיקרו-היסטורי, כדי לנתח קטעים בתוך גבולות הרומן בת המושבה של הסופר אברהם שמואל שטיין.

פרק א- מושג פירוק הכוח לאור התיאוריה של מישל פוקו

מבוא: מכוח מדכא לכוח יצרני

מושג "פירוק הסמכות" מייצג שינוי רדיקלי בפילוסופיה הפוליטית העכשווית, ועובר מראיית כוח ככלי של דיכוי ופסיביות להכרה בו ככוח חיובי ויצרני החודר לכלל המרקם החברתי. במסגרת תיאורטית זו, נשתמש במושגיו של הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו ככלי מתודולוגי לניתוח הרומן "בת המושבה".

פוקו טוען כי כוח אינו סחורה שניתן להחליף או לוותר עליה, אלא מורכב מ"רשת של דיסציפלינות ופרקטיקות הקובעות את זהותם, התנהגותם ומיניותם של הפרטים, יחד עם מנגנונים משפטיים-פוליטיים וטכניקות רפואיות-מדעיות".⁽¹⁾ משמעות הדבר היא שהכוח ברומן אינו מגולם אך ורק בדמותו של האב או פקיד הברון, אלא בשיחות ובפרקטיקות היומיומיות המעצבים את תודעתן ומערכות היחסים של הדמויות.

1-פירוק הרשות אצל פוקו: מרכיבים תיאורטיים מרכזיים

1-ריבונות וכוח משמעת

פוקו טוען כי הפילוסופיה הפוליטית המודרנית סובלת מ"אובססיה למושג הריבונות" אשר מעכבת ניתוח יעיל של כוח.⁽²⁾ כוח ריבוני הוא הכוח להחליט על חיים ומוות, מודל עתיק שמודגם על ידי כוחו של המלך או השליט האבסולוטי.

עם זאת, פוקו מציע מושג חלופי: "כוח משמעת", שמטרתו "למשמע גופים" באמצעות רשת של פרקטיקות מדויקות ונרחבות. הוא גם מפתח את מושג ה"כוח-כוח", המתמקד בניהול החיים והאוכלוסייה כולה.

2-כוח כקשר, לא כרכוש

אחת התרומות החשובות ביותר של פוקו היא הגדרתו מחדש של כוח כקשר, לא כרכוש. חוקרים מסבירים זאת באומרם, "פוקו אינו רואה כוח כמשהו שניתן להיות בעלים עליו או לוותר עליו, אלא כקשר נוכחי, רשת של מערכות יחסים המעצבים זהות והתנהגות".

משמעות הדבר היא שאדם עשוי להיות כפוף לכוח במצב אחד ולהפעיל אותו במצב אחר, כפי שנראה בדמותה של מירה, הכפופה לסמכות אביה ואחיה בתוך המשפחה, אך מפעילה סוג של התנגדות וכוח על תלמידה כמורה, ועל גופה שלה בבחירותיה הרגשיות.

1-מירה ככפופה לכוח

1-כניעה לסמכות האב והאחים בעניין הירושה

בפרק ז', "מריבה הירושה", אנו רואים את מירה ואחיותיה נדחקות לשוליים בחלוקת הירושה. האב המנוח (על פי המסורות הפטריארכליות של המושבה) לא הוריש דבר לבנות. הבנים (האחים) מחזיקים בסמכות הכלכלית והמשפטית כאחד, לדוגמה:

"היכן נשמע כדבר הזה- טוענים האחים- וגם האם מצטרפת לדעתם, שגם בת איכרים תהא עם הזוכים בירושה? הרי גם האב המנוח פסח עליה בצוואתו... הלא המקובל במושבה הוא, שהבנים הם היורשים, הממשיכים... ואילו הבנות מקימות את בתיהן החדשים במקומות אחרים!"⁽³⁾

משמעות תיאורית פוקו, מירה נמצאת כאן בעמדה של כפיפות לסמכותם של האחים בעלי כוח כלכלי (ירושה) וכוח סמלי (מסורות חברתיות). אין לה את הזכות להתנגד ישירות, אבל היא נאלצת להגיש.

2-כניעה לסמכות הבעל בגלות (יוון)

בפרק ה', "אכזבה בגלות", מירה מתחתנת עם גבר יהודי יווני שהופך לבעל משתלט ואלים.

"סטירת יד כבדה ניתכת על לחייה. היא משתוחחת, כורעת תחתיה כעקודה, בולעת את זעקתה"⁽⁴⁾.

"האין הוא מבין, שחיבוקיו ונשיקותיו לזרא הם לה? הוא, הרוצח של רגשותיה -- מבקש את אהבתה?"

"היא עוצמת עיניה, מתכווצת, מצטנפת, ומחשבה אחת הומה בה -- שעה שהוא מלטף ומנשק את גופה. שנאלצת היא בכל מחיר ובכל קורבן, להיפטר ממנו"⁽⁵⁾.

משמעות תאורית פוקו לגבי צד זה, כאן מירה נמצאת במצב הכפוף לחלוטין לסמכות הגברית של הבעל. הוא מפעיל:

• כוח פיזי: מכות והתעללות פיזית.

• כוח כלכלי: לקיחת כספה ומכירת רכושה.

• כוח מיני: כפיית עצמו עליה בניגוד לרצונה (מתקרבת לאונס בנישואין).

• כוח פסיכולוגי: ריסוק כבודה וגרימת תחושה של השפלה ותלות.

אך באופן מפתיע, אפילו במצב קיצוני זה של כניעה, אנו מוצאים את תחילתה של התנגדות (שתדונו בחלק השני).

2-מירה כמימוש כוח

1-מימוש כוח כמורה על תלמידה

למרות היותה כפופה לסמכות חברתית, מירה מפעילה סוג של כוח בתוך הכיתה, לדוגמה: "היא מלמדת את תלמידה, והילדים שותים בצמא את דבריה. היא להם כאם טובה וחנונה, שרחמים בחיקה וניחומים"⁽⁶⁾.

"היא מלטפת אותם, מקרבות אותם, שכולם קרובים ללבה"⁽⁷⁾.

משמעות תאורית פוקו לגבי צד זה, כאן, מירה מפעילה כוח אפיסטמי וחינוכי על תלמידה. היא בעלת ידע (המורה המלומדת) ויכולת לעצב את תודעת הילדים. סוג זה של כוח אינו מדכא, אלא פרודוקטיבי, משום שהוא יוצר דורות חדשים.

ויש לכחת בחשבון נושא חשוב, אפילו בעמדת כוח זו (כמורה), מירה נותרת כפופה לסמכות מוסדית גבוהה יותר (הנהלת בית הספר, ועדת החינוך). לכן, כוח הוא גמיש ודינמי, לא סטטי.

2-מימוש שליטה על גופה ועל בחירותיה הרגשיות (התנגדות)

הדוגמה הברורה ביותר למירה שמפעילה שליטה היא המרד שלה נגד נורמות חברתיות באמצעות: סירובה להינשא לגבר שאינה אוהבת, היא דוחה הצעות נישואין ממתנחלים שאמה מנסה לארגן לה נישואין.

דוגמה להתנגדותה לבעלה:

"היא ניצבת מולו- פילגשו לידו- התינוק על זרועה, גיצים יוקדים בעיניה, ומטיחה כנגדו באוזני הנוכחים דברים בוטים על חרפתו ושפלותו ותובעת בכל תוקף, כי יפזר רגליו ויתפרש לו מן הבית"⁽⁸⁾.

דוגמה להתנגדותה לחברה:

"היא אוהבת את הערבי, מבכרת אותו על פני היהודי... היא אוהבת אותו, ללא סייג ומחיצה, בכל נימי לבה הרוטטים"⁽⁹⁾.

משמעות תאורית פוקו: דוגמאות אלה מייצגות התנגדות. התנגדות נובעת מתוך יחסי הכוח עצמם. פוקו אומר, "במקום שיש כוח, יש התנגדות". למירה לא היה כוח מוסדי, אך היה

לה כוח על גופה ועל רצונותיה (אחת הצורות של מה שפוקו מכנה "טכנולוגיות של העצמי").

3- מימוש סמכות כאחות הבכורה (על אחיותיה) בפרקים המאוחרים יותר, מירה נוטלת על עצמה תפקיד מנהיגותי במשפחה, במיוחד עם אחותה הצעירה, יעל.

"היא, מירה, המסוכסכת עם אחיה על ירושת יעל, עומדת לימין אחותה, מעודדתה, וממשיכה במלחמתה נגד קיפוח אחותה"⁽¹⁾.

"מירה מבינה לרוחה ושמחה בשמחתה... והיא מעודדת אותה גם בחפצה להתגייס למלחמת-מצווה"⁽²⁾.

משמעות לפי תיאורית פוקו: כאן, מירה מפעילה סמכות מוסרית ופסיכולוגית על אחיותיה, כאחות הגדולה וכמומחית לחיים (לאחר שעברה יותר חוויות). היא זו שמדריכה, מייעצת ותומכת.

כוח יצרני, לא רק כוח מדכא

פוקו מתמקד בהיבט היצרני של הכוח, לא רק בצד המדכא שלו:

"כוח לא רק פועל באופן מדכא, אלא גם באופן יצרני; הוא מעצב את השיח, את אורח החיים, את ההתנהגות ואת הזהות."

מושג זה חיוני להבנת הנרטיב: כוח פטריארכלי לא רק מדכא את מירה, אלא גם מייצר את התודעה שלה ואת המרד שלה. באופן דומה, כוח פוליטי מייצר שיח לאומי ספציפי האוסר כל קשר עם ה"אחר" הערבי.

פירוק כוח כגישה לניתוח התנגדות והיווצרות הסובייקט:

פוקו טוען שפירוק כוח אינו מוביל לניהיליזם, אלא פותח את הדלת להבנת האופן שבו התנגדות יכולה לצוץ מתוך יחסי הכוח עצמם. הוא מתעניין גם ב"טכנולוגיות של העצמי" בהן משתמשים אנשים כדי לבנות את זהותם.

מחקרים אחרונים מאשרים כי "פירוק הכוח של פוקו קשור קשר הדוק לניתוח האופן שבו צורות חדשות של סוכנות של העצמי העכשווי צצות".

פרק ב- נרטיב תיעודי פמיניסטי כמנגנון דקונסטרוקטיבי

1-האסתטיקה של תיעוד נרטיבי: ממסמך לטקסט

1-המכתב ההיסטורי ככלי דקונסטרוקטיבי

שטיין פותח את הרומן שלו במסמך היסטורי אמיתי- מכתב מהברית היסודית מספטמבר 1881, שבו הארגון עונה לבקשתם של יהודי רומניה לעלות לארץ ישראל. המכתב דוחה את בקשתם באופן גורף, ומסביר כי "הארץ עניה ורעבה ללחם" וכי "אין פועלי אדמה כלל ביניכם"⁽³⁾.

הרומן פותח במסמך המאשר את חוסר האפשרות של הפרויקט הציוני בראשיתו, תוך שימוש בדה-קונסטרוקציה מבפנים⁽⁴⁾. טכניקה זו חושפת סתירות פנימיות בנרטיב ההיסטורי המונוליטי, בדומה להיסוס המתועד בארכיונים יהודיים-אירופיים⁽⁵⁾. עם זאת, המתח הדיאלקטי נוצר כאשר הרומן מתעד מאוחר יותר את הצלחת ההתיישבות, למרות האזהרות המוקדמות.

2-המסמך כמרחב לאינטרטקסטואליות

בסוף הרומן כרמלה חוזרת עם כתב יד ישן ובו המסמך שעליו חתמו ראשוני המתיישבים עם הברון, ובו נכתב באחד הנוכחים:

"מוסרים אנו עצמנו בידך... אנו מקבלים בלא שום פקפוק וערעור את האדמיניסטרטור שאתה תבחר בו"⁽¹⁰⁾.

המסמך יוצר אינטרטקסטואליות סאטירית עם פתיחת הרומן, וחושף פרדוקסים היסטוריים: דחייה נתקלת בכניעה לברון, וכניעה נתקלת מאוחר יותר במרד. אינטרטקסטואליות עם מסמכים רשמיים בסיפורת חושפת סתירות אידיאולוגיות מוסתרות⁽¹¹⁾. שטיין מוביל זאת צעד קדימה: המסמך אינו מסגרת חיצונית אלא ישות נרטיבית חיה המקיימת אינטראקציה עם הדמויות ומעצבת את מודעותן העצמית.

2- המימד האידיאולוגי של התיעוד

שטיין בוחר במסמך הדחייה האירופי כדי לחשוף את משבר "היהודי החדש": הארגון האירופי דוחה את המתיישבים כלא מסוגלים לעבודה חקלאית, והמתיישבים מבקשים להוכיח אחרת. אך ההוכחה אינה מוצגת כמעשה גבורה אלא כשדה מאבק של ספק פנימי מול ספקנות חיצונית. גישה זו מפרקת את מרכזיות השיח הקולוניאלי ה"נאור"- אך בצעד מורכב יותר,⁽¹²⁾ שטיין מפרק גם את נרטיב ההצלחה עצמו דרך עיניהן של הנשים שמשלמות את המחיר הגבוה ביותר.

2- הפוליפוניה והזיכרון הנשי

1- בחטין ופוליפוניה: המסגרת התיאורטית

שטיין מיישם ברומן "בת המושבה" פוליפוניה במובנה הבחטיניאני: לא רק קולות מרובים ועצמאיים, אלא דיאלוג שווה עם קול המחבר עצמו.⁽¹³⁾ הוא אינו מספר את ההיסטוריה מלמעלה, אלא מחלק את הנרטיב בין נקודות מבט מרובות- ובראשן הנשים- המעניקות נרטיב אלטרנטיבי ולעיתים עוין לנרטיב הלאומי הגדול.

2- המקרה של שרה ארנונסון: הקול הנשי "האסור"

הדוגמה החזקה ביותר לפוליפוניה דקונסטרוקטיבית היא הטיפול בשרה ארנונסון: מול ההיסטוריוגרפיה הציונית הרשמית הרואה בה סמל להקרבה וגבורה לאומית, שטיין מפרק את דמותה באמצעות שלושה קולות מנוגדים. הקול הרשמי המופרע מכנה אותה "אגדה" אך מיד קובע שהיא "לא חיה" והותירה מורשת של כאב⁽¹⁴⁾. קול המשפחה (כרמלה) מביא ממד אנושי המפרק את דימוי הגבורה הנוקשה. והקול המזעזע מכולם- קול הקהילה- חושף שהישוב הכריז עליה כ"בוגדת" ושטם אותה. קול אחרון זה, שתואם את "הסגנון הפרודי",⁽¹⁵⁾ שמעמיד את דמות הקהילה הנוטשת את גיבורת המלחמה שלה בפני שאלות מוסריות חדות.

3- הדיאלוג של דואליות נרטיבית ודקונסטרוקציה של המרכז

הרמה העמוקה ביותר של הפוליפוניה היא "דיאלוג שלא מדובר"⁽¹⁶⁾, הבא לידי ביטוי בשתי האחיות מירה וכרמלה. מירה מייצגת את הקול הפנימי המהגר- אישה מושרשת בארץ אך כלואה באילוצים מעמדיים, מוסריים וחברתיים. כרמלה, לעומתה, חוזרת מאירופה לאחר השואה ומביאה קול חיצוני מזעזע של "קיום כפייתי" בלב הממלכה הנאצית, תוך אימוץ השקפה ריאליסטית קודרת שלפיה ערכים מסורתיים "נמסים כעשן" בעתות קושי. "תמימה את... שבויה את במושגים שאינם אלא אשליות"⁽¹⁷⁾.

היחסים בין מירה לכרמלה ממחישים את "הזיכרון הכפול"⁽¹⁸⁾ הקורא מזדהה עם דמות אחת, אך הזיכרון ההיסטורי חושף נרטיב מאוחר יותר הסותר אותו. הסכסוך ביניהן אינו אישי אלא דיאלוג בין קול הכאב הקבור בהיסטוריה המוקדמת של ההתיישבות לבין קול ההלם של השואה, המעניק לגיטימציה או שולל את האחר.

٣- כתיבה גופנית כאסתטיקה דוקומנטרית נשית

١- הדיאלוג של הגוף הנשי: תשוקה ואלימות

הרומן משתמש בגוף הנשי כמרחב לתיעוד התנגדות, כאב ושליטה פטריארכלית. דבר זה מתיישב עם ניסוחה של המבקרת הפמיניסטית הצרפתייה הלן סיקסו במאמרה המפורסם "צחוקה של מדוזה", שם היא קוראת לנשים לכתוב על הגוף: "כתבי את גופך. תני לגברים לשמוע... את, גופך הוא את" ^(٢٤).

שטיין משיג זאת באופן מזעזע בכמה סצנות:

גופה המעונה של מירה: כאשר מירה חוזרת למולדתה לאחר נישואיה הכושלים, גופה נושא את סימני האלימות שנגרמה לה על ידי בעלה היווני. הרומן מתאר: "סימני הדכדוך והדיכאון חתומים בחזות פניה הנפולות, החיבורות... בעיניה הנוגות" ^(٢٥). כאן, הגופה מעידה על אלימות גברית, אך היא אינה מובסת; היא חוזר לארצו כדי לרפא.

גוף האישה הפלסטינית והמאבק לחופש (פרחה): גוף האישה אינו רק כלי לפירוק הכוח הפטריארכלי היהודי, אלא גם מראה של השליטה הפטריארכלית הערבית. פרחה היא בתה של השכנה הערבייה חלימה. כאשר משפחתה כופה עליה נישואין בניגוד לרצונה (בדומה ל"מכירתה" תמורת נדוניה), היא עושה את הבלתי אפשרי: היא בורחת בליל כלולותיה לאהובה הצעיר, סלח.

סצנה זו ^(٢٦) היא מודל של המסמך הגופני: תיאור של דיכוי פיזי (רחצה וייפוי בכפייה) ומעקב. במונחי בחטין, הגוף הופך ל"שדה קרב" בין תשוקתו שלו לבין תשוקתו של האחר. היא אינה מתנגדת לדיכוי זה באמצעות שיח אידיאולוגי (שכן תחום עצמה אינו מתיר זאת), אלא באמצעות פעולה פיזית (ברחה). הניצחון כאן אינו פוליטי, אלא אנושי.

2- הגוף הנאחז בתקווה: רגע דוקומנטרי דומם

לצד האלימות, שטיין מתעד את רגעי הבנייה החיים והתקווה דרך פרטים גופניים, כמו תיאור מירה בחיפה "בראש זקוף... ותקוות זוהרות בעיניה" ^(٢٧). הסצנה הדוקומנטרית-פמיניסטית ביותר היא עזיבתה של יעל עם מירה לאחר סכסוך ירושה: "דמעות חנוקות בגרונן, צרורותיהן הדלים עמן, יורדות בשביל ההר... דומה עליהן, שהן יוצאות לגירוש" ^(٢٨). גוף האישה אינו מדבר על מוות או תבוסה, אלא על התחלות- התנועה הפיזית המפרכת מתעדת את הרגע המכריע שבו האישה כותבת פרק משלה מחוץ לסמכות האב והאח. זהו השיח התיעודי הפמיניסטי: העקירה אינה טרגדיה, אלא תנאי מוקדם לחופש.

פרק ג- פירוק סמכות פטריארכלית במרחבים סגורים (משפחה והתיישבות)

١- הפוליטיקה של המרחב האינטימי: הגוף הנשי והמשפחה כזירת קונפליקט

١- אנתרופולוגיה פמיניסטית ומרחב פטריארכלי

האנתרופולוגיה הפמיניסטית מציעה את "המרחב הקדוש/חולני" כזירת קונפליקט: אורטנר ^(٢٩) קושרת נשים ל"טבע" מול "תרבות" גברית, אך יש המדגישים שהמרחב הפרטי אינו פסיבי אלא זירת מאבק. ^(٣٠) הרומן "בת המושבה" מגלם זאת בעוצמה: המרחב המשפחתי אינו מפלט בטוח, אלא בית משפט מיניאטורי של מנגנוני שליטה פטריארכליים (אב, אח, בעל), ובו האישה מתרגלת אמנויות התנגדות יומיומיות.

٢- "חווה" כדמותה של האם הדומיננטית והמשועבדת

דמות האם (חווה) מורכבת במיוחד במרחב האינטימי: היא אינה קורבן פסיבי אלא שומרת סמכות פטריארכלית, כשהיא עומדת איתנה לצד בניה בהחלטה להתנער ממירה למרות

ספקותיה. לצד זאת, הרומן מתעד את סבלה- למשל, באפיית לחם לפליטים בזמן מלחמת העולם הראשונה בעודה בתה התינוקת בוכה מרעב, **"וחלב אין בשבילה וסוכר להמתיק את המים הרתוחים"**⁽³¹⁾. המטבח הופך לזירת הקרבה, אך הקרבה זו אינה רק לפרויקט הלאומי אלא לשימור לכידות המשפחה בעוני ובאסון. למרות הכול, האם נותרת **"אמא שצמודה היתה בכל נימי נפשה לאיכרות"**⁽³²⁾, נשארת בתחום הפטריארכלי. סתירות אלה,⁽³³⁾ חושפות פטריארכיה כמבנה היברידי שבו המודרים הם חלק ממערכת הכוח, והאם אינה מהפכנית אך אינה רק כלי- היא יצור חי שסובל ומתנגד במסגרות צרות.

2-החדר כמרכז למשא ומתן ומקום נוסף לגירוש

ברומן, חדרה של מירה במטולה הופך למרחב כפול: פרטי להתנגדות מינית ואינטלקטואלית, אך מפקח על ידי המשפחה המארחת, ובמיוחד הבת הבכורה הקנאית. כאשר פורצת קטטה, מתואר **"היא [יעל] כובשת את ראשה בכר. דמעות בעיניו"**⁽³⁴⁾, אך מירה מצליחה להפוך את החדר למקלט בטוח למפגשה עם אהובה הערבי. המרחב הביתי עוין ופטריארכלי, אך מירה פורצת לתוכו ומשבשת את חוקיו, ומוכיחה שאישה יכולה **"ליישב"** את המרחב הפטריארכלי גם אם באופן זמני. תיאוריה זו תואמת את **"מרחבים מגדריים"** מרחבים לא רק משקפים חלוקה מגדרית אלא מייצרים ומשחזרים אותה.⁽³⁵⁾ חדרה של מירה מייצר משמעות חדשה של נשיות החוצה גבולות לאומיים.

2-האב כסמל ועריצותו חסרת המעצורים

1-בחטין ו"דימוי האב" בנרטיב המודרניסטי

במחשבה הבחטינית, האב הוא סמל סמכותי השומר על המשמעות והאמת ברומן המסורתי, אך ברומן הפוליפוני סמכותו מתפרקת באמצעות קולות הבנים הסותרים אותו⁽³⁶⁾. ברומן העברי המודרני⁽³⁷⁾, האב אינו רק ביולוגי אלא החלוץ הציוני שפתח את הדרך, ורומנים רבים מתקשים עם סמל זה. **"בת המושבה"** לוקחת מאבק זה לשיאו.

2-הסכסוך הנצחי: אבות מייסדים מול בניהם (סצנות של מרד)

ברומן, ישנם שני אבות סמליים:

האב הביולוגי נטע מטע זיתים, סבל תחת השלטון העות'מאני ואיבד את בנו הבכור, אך אינו עריץ אלא קורבן בבתי הכלא של שכם ואיבד את בנו הבכור בבתי הכלא של דמשק עקב חברותו בארגון **"נלי"**. עם מותו מתחיל המאבק על הירושה (עמ' 91 ואילך), והוא מוריש את אדמתו לבניו בלבד ומשאיר את בנותיו חסרות כל. הירושה היא התגלמות פיזית של המשך השליטה הפטריארכלית מהקבר, המועברת לידי גברים- ומאבקן של מירה ויעל להשיג חלק מהאדמה הוא פירוק מעשי של מנגנון זה.

הברון רוטשילד הוא האב הסמלי המגלם כוח פטריארכלי מוחלט, השולט ביישוב מרחוק באמצעות מנהליו וכופה **"ציות בלתי מעורער"** (עמ' 75). הוא אינו דורש שותפות אלא עבדות, ומאיים לנתק מימון כעונש על מחאה- בדומה לאב המנשל את בנו מירוש. הסכסוך עם מנהל הברון, כמו במקרה כפיית הפועלים הגרמנים (עמ' 77), הופך לתחליף לסכסוך עם האב הנעדר.

סכסוך זה מתאר את האב (הביולוגי והסמלי כאחד) לא כדמות חכמה ותומכת, אלא ככוח עריץ ונצלני. הרומן, על ידי פירוק דימוי זה, מסיר את סמכותו מהטקסט ומאפשר לקולות **"פמיניסטיים"** ו**"איכרים"**.

3-הטרגדיה של נישואים בשידוך וביקורת על האב כמתווך

אחד הביטויים העמוקים לפטריארכיה הוא סיפורה של פרחה, הנערה הערבייה שנמכרה על ידי אמה ואחיה תמורת נדוניה, עם תיאור מחריד של רכישה, קישוט הגופה ובריחה (עמ' 192).

15-16). שטיין מקביל זאת לחברה היהודית: מירה ומשפחות היישוב חוות מצוקה דומה, וכרמלה מספרת על "אפנדי מחיפה" שרצה להשיא את בתו לאחיה (עמ' 85). ההבדל הוא שפרה בורחת, בעוד מירה נופלת קורבן ל"חופש כוזב" - נישואיה היו כביכול בחירה חופשית, אך היא משועבדת לעבדות בשם האהבה (עמ' 62-67). השוואה זו תואמת את תיאוריית "הפטריארכיה הקפיטליסטית"⁽³⁸⁾ בין בכפר הערבי או ביישוב היהודי, נישואין הם חוזה להעברת שליטה כלכלית.

3-מגדר ועמדה: פירוק כוח כפול

1-יחסי הגומלין בין מגדר למעמד

מעמד ומגדר אינם נפרדים אלא יוצרים מעגלי דיכוי אכזריים.⁽³⁹⁾ ב-"בת המושבה", סבלן של הנשים אינו אכזרי. מירה (בתם של איכרים עניים) סובלת באופן שונה מנשים אחרות ביישוב מהמעמדות הגבוהים, או אפילו מנשים אחרות במשפחתה שלה.

מירה ו"השפלת עמדה"

מירה יורשת עוני ועוני ממשפחתה. כילדה, היא נשלחה לבית הספר בשמלה יד שנייה מאישה עשירה, עובדה שהתגלתה על ידי חבריה לכיתה. הרומן מתאר כאב פסיכולוגי הרסני:

"ובבואה לבית-הספר הבחינה- בתוך ההמולה הסואנת של הנערים והנערות- באחדות מחברותיה המסתכלות בה, בשמלה זרועת-הפרחים, משוחחות ביניהן בלחש ומחייכות... והיו לה המבטים האלה ככוויות אש והלחשים- כדקירות פוצעות."⁽⁴⁰⁾

מירה סובלת מהצטלבותיות של מגדר ומעמד⁽⁴¹⁾ כמורה ענייה בחברה חקלאית מבוססת-מעמד, תלותה הכלכלית במארחיה חושפת אותה להטרדה מינית והשפלה. מאבקה "לעמוד על רגליה"⁽⁴²⁾ הוא גם פמיניסטי וגם פרולטרי.

המנהלת כחלופה לסמכות פטריארכלית

הרומן מציג את מנהלת בית הספר בירושלים כדמות נשית חזקה, משכילה ובעלת סמכות-אלטרנטיבה ל-"אם" החלשה ושוברת סטריאוטיפים, המשמשת חברה ומנטורית למירה (עמ' 18-20). אולם, סמכותה מבוססת על "אימהות מוסדית" באמצעות אהבה ודאגה, והיא חלק מהבירוקרטיה הפטריארכלית המנהלת את ההתנחלויות. היא מפעילה "הגמוניה תרבותית"- מטמיעה ערכים (משמעת, פטריוטיות) במורים המשרתים את האידיאולוגיה מרצונם.⁽⁴³⁾ כך, למרות אהדתה למירה, המנהלת נותרת כלי של כוח פוליטי פטריארכלי.

האישה הפלסטינית: שכבה בתוך שכבה

ברומן, מעמד ומגדר שזורים גם בין יהודים לערבים: האישה הערבייה (כמו חלימה) היא משרתת בשכר זעום, חופפת ללאום ונותרת "אחרת" ואוטסיידרית. פרחת מתמודדת עם ניצול כפול-מעמדי (שעות ארוכות בשכר זעום) ופטריארכלי (מכירה כסחורה), עדות לאוניברסליות הפטריארכיה החורגת מגבולות לאומיים (עמ' 14). הקהילה היהודית ברומן צופה בטרגדיה שלה מתפתחת ועושה מעט כדי לשנותה (עמ' 16).

פרק ד- פירוק מעצמות פוליטיות מרכזיות (קולוניאליזם, ציונות, סמכות עות'מאנית)

1- ביקורת על שיח "המרכז" הקולוניאלי: הברון רוטשילד כסמל של כוח קולוניאלי

1-פוסט-קולוניאליזם וביקורת על שיח "המרכז"

התיאוריה הפוסט-קולוניאלית מסבירה שהמרכז מפעיל שליטה דרך שיח קוגניטיבי המציג את הפריפריה כבלתי מסוגלת לממשל עצמי וזקוקה ל"אפוטרופסות".⁽⁴⁴⁾ יחסי הברון רוטשילד עם זכרון יעקב מיישמים זאת: מערכת החסות לא הייתה סיוע כספי אלא שלטון

קולוניאלי לשעבוד והשפלה. זכאי⁽⁴⁵⁾ מתארת זאת כ"מערכת יחסים קולוניאלית מובהקת", ומוסיפה שכתבים פמיניסטיים בני התקופה נועזים בחשיפתה ובפירוק שיח ה"נדיבות" וה"רחמים". הרומן "בת המושבה" מגלם פירוק זה בהצגת הברון כ"מלך רחוק" ו"שומר עריץ", המפרק את מיתוס ה"מושיע" הנדיב.

2- התנאי של "ציות עיוור"

באחת הסצנות החזקות ביותר ברומן של פירוק הסמכות הקולוניאלית, כרמלה מתארת כיצד מנהל הברון מאלץ את המתיישבים לחתום על התחייבות לכניעה מוחלטת:

"מצווים הם להיות 'בלינד געהא רכזאם', היינו לציית לכל צו ופקודה של הפקידים, עושי דברו וחפצו של הנדיב, בעינים עצומות, בלא כל ערעור- ועל כך עליהם להתחייב מראש ולחתום בכתיבת-ידם"⁽⁴⁶⁾

הביטוי "בלינד געהא רכזאם" החרוט בגרמנית- שפת המרכז הקולוניאלי- חושף שהקשר אינו עזרה אלא שליטה ושעבוד, והברון דורש ציות עיוור במקום שחרור. חשיפת תנאי התלות הקולוניאלית מפרקת את סמכות המרכז ומגלה ש"סיוע" הוא "השפלה" מוסווית.⁽⁴⁷⁾ שטיין מראה שהחתימה על תנאי זה אינה החלטה מנהלית אלא "רגע השפלה" מכונן.

3- הסכסוך המתמשך: איום קיצוצי המימון והמאבק לעצמאות

כרמלה מתארת כיצד מנהל הברון דורש "צמצום" מספר המתיישבים ופירוד משפחות "לא פרודוקטיביות" תוך איום בהפסקת תמיכה כספית, בסצנה המזכירה מדיניות קולוניאלית של גירוש עובדים לא רצויים:

"הפקיד מצווה על הרופא להכין רשימה ראשונה של איכרים לשילוח. הרשימה תכלול- חולים, זקנים, חלשים, עצלים... אבל במושבה... האיכרים מתנגדים בכל כוחם, והם טוענים, כי החולים בבואם לארץ- בריאים היו; הזקנים-צעירים, והחלשים- חזקים, ועצלים לא באו לארץ הזאת... והאומנם סוס הוא האיכר, אשר לאחר שזדקן מבקשים להיפטר ממנו ולמכרו בשוק?"⁽⁴⁸⁾

הקטע ממחיש מטאפורה קולוניאלית: המתיישבים מטופלים כ"סוסים" או "מכונות" שניתן להשליך כלא-פרודוקטיביים- אובייקטיביזציה היוצרת סתירה מוסרית, כיצד שיח "שחרור יהודים" משתמש במנגנוני דיכוי קולוניאליים. הספרות העברית המודרנית, במיוחד בגרסתה הפמיניסטית, חושפת את הסתירות האידיאולוגיות של הפרויקט הציוני מול הכוח הקולוניאלי האירופי.⁽⁴⁹⁾ הרומן "בת המושבה" מאשר זאת דרך עדויותיהן ה"מחתרתיות" של מירה וכרמלה.

4- תבוסת המרכז: הרגע שהמנהל עוזב

ברגע של דקונסטרוקציה עמוקה, הרומן מתעד את תבוסתו של המרכז הקולוניאלי כאשר מנהל הברון נאלץ לעזוב את היישוב לאחר מאבק ממושך. כרמלה מתארת:

"ולילה אחד, בחשאי, עזב גם הפקיד את המושבה- והכול נשמו לרוחה... נצחונם הראשון, הגדול"⁽⁵⁰⁾

הרגע מסמל טיהור של השיח הקולוניאלי: המתנחלים, שהיו נתונים ל"ציות עיוור", מנצחים לאחר מאבק ארוך ומר ומשיבים את האוטונומיה שלהם. יכולתם לגרש את נציג המרכז מדגימה שהפריפריה יכולה להתנגד למרכז ולפרק את שליטתו.

2- הנרטיב של הארץ והאחר הפלסטיני: פירוק שיח הסכסוך והידידות

1- פוסט-קולוניאליזם והקשר עם ה"אחר"

בתיאוריה הפוסט-קולוניאלית, ה"אחר" מוצג לעתים כ"פרא" או "ילד" זקוק להדרכה, ולעיתים רחוקות כשווה.⁽⁹¹⁾ ברומנים ציוניים מוקדמים מתקיימים שני שיחים סותרים כלפי הילידים: ידידות/אחוזה ("ילדי אברהם") מול עוינות/איום קיומי.⁽⁹²⁾ הרומן "בת המושבה" ממחיש חלוקה זו, דמויות יהודיות מפגינות עמדות סותרות של חברות ודו-קיום מול פחד ועוינות כלפי שכניהן הפלסטינים, סתירה שאינה נפתרת אלא מוצגת כמציאות מרה.

2- חברות ודו קיום במערכת היחסים של מירה עם חלימה

אחת ממערכות היחסים העמוקות ברומן היא מערכת היחסים בין משפחתה (היהודית) של מירה לחלימה (השכנה הערבית). הרומן מתאר כיצד נשים מחליפות ברכות יומיות:

"הבוקר, כרגיל, היא ראתה אותה ממהרת לעבודת יומה, ועבודתה שקדה וחרוצה, בגוף ובנפש, וקולה עלה בצלילות ובחדווה כשכרכה את אמה מעבר לגדר: 'סבחקי בל חיר יא ג'אריטנה' (בוקר מבורך שכנתנו). ואמא עונה לה בברכה: 'סבח אל נור, יא אם אחמד' (בוקר אור, אם אחמד)." ⁽⁹³⁾

הקטע מציג דו-קיום יומיומי בין יהודים לערבים באמצעות שימוש בערבית מדוברת בטקסט העברי, המשקף רב-לשוניות ורב-תרבותיות במנדט. אולם דו-קיום זה אינו חף ממתחים: חלימה, למרות ידידותה, סובלת מטרגדיה אישית ומפער מעמדי-כלכלי כמשרתת דלה, והרומן מציג פער זה כחלק בלתי נפרד ממערכת היחסים.

3- סכסוך ואלימות

בצד השני של מערכת היחסים, הרומן מתעד רגעים של עוינות ואלימות. בתקופת המנדט הבריטי, ההתקפות על יישובים יהודיים הסלימו:

"השכנים מחבלים בכרמים, במטעים, בדרכים. להבות אש עולות בלילות מעבר בנימינה וגבעת עדה ושפייה ובת שלמה ועתלית. לא עמדו להם, לאיכרים, עשורים שנות ידידות עם הערבים. באש ובסיף מאיימים הם עתה על היהודים להכריעם." ⁽⁹⁴⁾

הקטע מתעד שינוי דרמטי ביחסים: ידידות עשורים מתאדה באלימות, והרומן מסרב להציע הסבר אידיאולוגי פשוט, מותיר לקורא מרחב להרהור- שתיקה נרטיבית שהיא עצמה עמדה דקונסטרוקטיבית. זאת בניגוד למגמה שבספרות העברית המודרנית המציגה את ה"מזרחי" כאחר מסתורי ומסוכן.⁽⁹⁵⁾ שטיין, לעומת זאת, מציג את הפלסטינים (חלימה, פרחיה, סלח) כבני אדם שלמים – עם שמחות וצער, מאבקים ואוטונומיה.

4- יחס אהבה אסור: מירה וסלח

אולי הדימוי המורכב ביותר בפירוק שיח ה"אחר" הוא הרומן בין מירה (האישה היהודייה) לסלח (הערבי הנוצרי). הרומן מתעד את מערכת היחסים הזו ברגישות נדירה:

"ערבי נוצרי הוא- זאת ידעה מירה- ואף שאביו כומר, אין הוא אדוק בדתו, הגם שנוהג הוא לבקר בימות ראשון בשבוע בבית-היראה שלהם. ואין הדבר מפריע אותה- האם יש דבר העשוי לעמוד בדרכה של אהבת-אמת? הלא שניהם ילידי הארץ הזאת, תחת שמש גדול, להטה נספג בדמם, גלי ימה ליטפו את בשרם, רוחותיה צלפו בעורם" ⁽⁹⁶⁾

הקטע מפרק שיח לאומני-דתי בכך שהוא מייסד יחסי מירה וסלח על "אזרחות משותפת" ולא שייכות לאומית סותרת, כשמירה רואה בו בן אותה מולדת. עם זאת, הרומן אינו מתעלם מהמכשולים: היחסים נדחים על ידי שתי הקהילות ומסתיימים בפרידה- לא בגלל מוסר, אלא בגלל מציאות פוליטית מקוטעת. אהבה בין יהודייה לערבי במנדט היא "בלתי אפשרית" לא מטבעה, אלא בשל הפוליטיקה והאלימות. אהבה בהקשר קולוניאלי נידונה

לכישלון⁽⁵⁷⁾ שטיין מחזק זאת, מירה אוהבת את סלח, אך האהבה אינה מנצחת את הלאומיות וההיסטוריה.

3- נשים כשדה של סכסוך פוליטי: פירוק הגוף הנשי כזירה לאידיאולוגיות סותרות

1- הגוף הנשי כזירה של סכסוך קולוניאלי ולאומי

בתאוריה הפמיניסטית הפוסט-קולוניאלית, הגוף הנשי נחשב לאחד מאתרי הסכסוך החשובים ביותר בין כוחות שונים. אלה שוחט מסבירה כי "הן בשיח הקולוניאלי והן בשיח הציוני, הגוף הנשי משמש לעתים קרובות כמטאפורה לאדמה- אדמה שיש 'לכבוש', 'לנטוע' ו'לשלוט בה'".⁽⁵⁸⁾ היא מוסיפה כי "התנגדות פמיניסטית לשיח זה מתבטאת בהחזרת השליטה על הגוף והפיכתו מ'אובייקט' של שליטה ל'סוכן' בהיסטוריה".

גישה זו חלה על הרומן "בת המושבה" בכמה דרכים. גוף האישה ברומן הוא:

-זירה לשליטה גברית (אב, בעל, חברה)

-זירה לסכסוך לאומי (הקשר האסור עם סלח, המשקף את המתח הערבי-יהודי)

-זירה להתנגדות (בחירה, בריחה, מרד)

אבל הרומן הולך רחוק יותר מזה, גוף האישה הופך למטאפורה לאדמה הפלסטינית עצמה- אדמה שנויה במחלוקת, אשר "נפתחת", "נפלשת" ו"מיוסרת" על ידי הכוחות המתנגשים.

2- הטרגדיה של בריחה כמטאפורה לאדמה שנגזלה

אחת הדוגמאות החזקות ביותר לשימוש בגוף הנשי כמטאפורה לסכסוך פוליטי היא סיפורה של בריחה, הנערה הערבייה שנמכרת ונישאת בכפייה, ואז בורחת אל אהובה. הרומן מתעד את פרטי הסצנה הזו בריאליזם מזעזע:

"ועם בוקר גוברת המהומה בחצר הסמוכה, קולות הילולא ותרועות ופליגי שמחה וששון, ואורחים לרוב מן הכפרים הסמוכים מתכנסים ובאים. ורק פרח לבדה, עדויה וצבועה, אגלי זיעה מתגלגלים ויורדים בשקערוריות רקותיה ההולמות וכתמים אדומים מלהטים בלחייה החיורות... והנה, קמה זעקה גדולה... מירה שישבה ליד חלון חדרה, הבחינה לפתע בפרחה שנמלטה כחתול גמיש מבעד לפירצת הגדר, ובמרוצה מבוהלת טיפפה ועלתה בסולם העץ לעלייתו של סלח".⁽⁵⁹⁾

בניתוח מעמיק יותר, ניתן לקרוא סצנה זו כסמליות פוליטית:

אלמנט בסיפור	סמליות פוליטית אפשרית
פרחה (הכלה הכפויה)	אדמה פלסטינית
המשפחה הערבית המוכרת	ההנהגה הערבית המסורתית
הבעל הכפוי	ש"נותנת" את האדמה
סלח (המאהב)	הכוח הכובש או המדכא
בריחה	התנגדות או שחרור
	שחרור או מהפכה

אבל הרומן אינו משתמש יתר על המידה במטאפורה הזו. פרח נותרה בן אדם, לא רק סמל. בריחתה היא מעשה של אהבה וחופש אישי, לא רק "הצהרה פוליטית". זה מה שהופך את הרומן ליצירת ספרות, לא רק לחיבור פוליטי.

המבקרת לטיפה יוסף מעירה על דמיון בספרות הפלסטינית, ומציינת כי "המטאפורה של הארץ כגוף נשי היא מטאפורה עתיקה בספרות הלאומית, אך לעתים קרובות היא מטאפורה גברית (הגבר כובש את הארץ/האישה). הספרות הפמיניסטית משקפת מטאפורה זו, ומציגה אותה מנקודת מבט נשית כקורבן של כיבוש זה".⁽⁶⁰⁾ ברומן של שטיין, פרח אינה קורבן

פסיבי, אלא סוכנת אקטיבית שבוחרת להימלט. ייצוג זה של האישה כסוכנת הוא פירוק של המטאפורה המסורתית.

3- שרה ארנונסון- הגוף הנשי כנשק לאומי

בקצה השני של הספקטרום, הרומן מציג את שרה ארנונסון כדוגמה של "גוף נשי שגויס לשירות הפרויקט הלאומי". שרה, חברה בארגון הריגול ניל"⁽¹¹⁾, עונתה למוות על ידי הטורקים. הרומן מזכיר אותה כ:

"הבת שנתנה נפשה על חרות הארץ והעם... שרה, הרוח החיה ברשת הריגול, האגדה של זכרון יעקב... ויש המכנים אותה דבורה אשת לפידות וז'אן ד'ארק היהודיה".⁽¹²⁾

ברומן, גופה של שרה אינו פרטי אלא לאומי- מוקרב למען הקהילה, אך זו דחתה והכריזה עליה כ"בוגדת", סתירה דקונסטרוקטיבית שבה הגוף הנשי מנוצל, נדחה, ונחוג מחדש לאחר המוות. תיאור שתי דמויות נשיות בציונות: האם המקריבה והגיבורה המקריבה- שתיהן מנצלות את הגוף לשירות האידיאולוגיה.⁽¹³⁾ מירה ברומן דוחה את שני המודלים: היא אינה רוצה להיות אם מקריבה או גיבורה מקריבה, אלא לחיות את חייה, לאהוב מי שתבחר ולעבוד כמורה מבלי להפוך לאייקון- דחייה זו היא ההתנגדות הפמיניסטית האמיתית.

4- קריאה השוואתית: הארץ כגוף נשי בספרות העברית והפלסטינית

כדאי לערוך כאן השוואה תיאורטית בין יחסו של שטיין לגוף הנשי לבין יחסו בספרות הפלסטינית העכשווית. ברומן "הדבש" מאת הסופרת הלבנונית-פלסטינית זינה גנדור, כפי שמציין אחד המחקרים, "רוחניות הממוקדת באישה מופעלת כאסטרטגיית התנגדות המציעה ביקורת כפולה על הכיבוש הישראלי ועל השיח הלאומי הפלסטיני הפטריארכלי".⁽¹⁴⁾

שני הרומנים דומים ב:

-הצגת נשים כסוכנות אקטיביות ולא כקורבנות פסיביים.

-ביקורת על סמכות (קולוניאלית אצל שטיין, פטריארכלית אצל גנדור).

-דחיית שיחים אידיאולוגיים נוקשים וחיפוש אחר פתרונות אנושיים.

עם זאת, ההבדל בין שני הרומנים משקף את ההבדל בין שתי העמדות הלאומיות. ברומן העברי, עמדת ה"מרכז" (היהודית) מפורקת מבפנים. ברומן הפלסטיני, עמדת ה"שולית" מוצגת כעמדת התנגדות. שתי העבודות תורמות תרומה חשובה לפירוק שיחות לאומיות נוקשות.

פרק ה- האסתטיקה של הפירוק: מיתוס, מסמך והיסטוריה אלטרנטיבית

1- פירוק מיתוסים מכוננים: ביקורת על השיח של "גיבורים" ו"מייסדים"

1- מיתוס ככלי לגיטימי ופירוק

תיאוריות תרבותיות פוסטמודרניות, ובמיוחד עבודתו של רולאן בארת' על "מיתוסים יומיומיים" (מיתולוגיות), מציעות מושג מרכזי להבנת אופן פעולתם של מיתוסים מכוננים. בארת' טוען כי מיתוס אינו רק סיפור, אלא "שיח" שהופך את ההיסטוריה לטבע; כלומר, הוא לוקח אירועים היסטוריים ספציפיים ומציג אותם כאמיתות נצחיות ו"טבעיות".⁽¹⁵⁾ בהקשר הציוני, מיתוסים מכוננים (כגון "ארץ ללא עם לעם ללא ארץ", "החלוצ כגיבור על-אנושי", "הברון כמושיע") משמשים לטשטוש סתירות, לפישוט מורכבויות ולדה- לגיטימציה של נרטיבים חלופיים. ביצירתה פורצת הדרך, "סיפור הסיפור: ריבוי המשמעויות ברומן הארץ-ישראלי".

מבקרת הספרות העברית נורית גרץ מתארת כיצד הסיפורת העברית המודרנית מפרקת את המיתוסים הללו על ידי "חשיפת הסתירות הפנימיות של השיח המכונן וחשיפת דמויות 'הרואיות' כבני אדם רגילים עם חולשות ופגמים", ומוסיפה כי "רומנים פמיניסטיים היו הנועזים ביותר במשימה זו, משום שהם הציעו פרספקטיבה 'מלמטה', פרספקטיבה מאלה שמחוץ למעגל הכוח ההנצחתי הרשמי".⁽¹⁶⁾

הרומן "בת המושבה" נופל בהקשר זה. הוא אינו מציג מיתוס אחד, אלא מפרק מיתוסים יסודיים באמצעות שלושה מנגנונים עיקריים: אירוניה, פרטים יומיומיים והכנסת קולות חלופיים (קולותיהן של נשים ואיכרים עניים). הרומן חושף את הסתירה בין הדימוי הסטריאוטיפי של הברון רוטשילד כ"נדיב גדול" לבין המציאות הכופה "ציות עיוור" על המתישבים ומאיימת עליהם בהפסקת המימון. הוא חושף גם את הסתירה בין דימוי "החלוץ הגיבור" לבין המציאות של סבל והשפלה יומיומיים בידי הביורוקרטיה. במחקרו על "ספרות ציונית ורומן-נגד", מוסיף מבקר הספרות הפלסטיני סלים אל-נקאש כי "הפירוק של המיתוסים היסודיים ברומן העברי המודרני הוא חלק ממאבק רחב יותר על זיכרון ולגיטימציה, ככל שהרומן מצליח לחשוף את שקר המיתוס, כך הוא פותח דלת לנרטיב חלופי, גם אם בעקיפין".⁽¹⁷⁾

2- פירוק דמותו של הברון כ"נסיך אגדי"

הרומן מציג את הברון רוטשילד דרך עיניו של ילד (מירה הקטנה). בתחילה, התיאור משקף את הדימוי המיתי הצפוי:

"האין זה אליהו הנביא, הטוב והמטיב, אשר חזר וצנח על הכרמל?"⁽¹⁸⁾

תיאור זה משקף בצורה מושלמת את מה שגורץ מכנה "השלב המיתי" בספרות העברית הקדומה. הילדה הקטנה רואה בברון גלגול של אליהו הנביא, כלומר, דמות דתית-היסטורית בעלת קומה מיתית. תיאור זה מייצג את הדימוי הרשמי של הברון שהופץ בספרות הציונית המרכזית: "הנדיב הידוע", עליו נאמר:

"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

אך הנרומן אינו נעצר בדימוי זה. הוא מפרק את הנרטיב מבפנים בכמה דרכים:

-חולשתו ומגבלותיו הפיזיות של הברון:

"משא שנות עמל ודאגה מכופפו והיא שומעת קולו החלוש, איטי ורך"⁽¹⁹⁾

כאן, הברון מופיע כזקן עייף, קולו חלש, גופו כפוף. זה שונה בתכלית מדימוי "אליהו הנביא" או "המלך". הנרטיב מתאר את הברון כבן אדם, רגיש לעייפות, מחלות ומוות.

-הסתירה בין הרטוריקה שלו למעשיו:

למרות הצהרותיו המוסריות על שלום ועבודה, המתישבים יודעים שממונים עליו מתייחסים אליהם בחומרה. כאשר איכרים מנסים לדבר איתו על תלונותיהם, פקידיו מונעים זאת. פער זה בין רטוריקה למציאות הוא פירוק רדיקלי של המיתוס. הברון אינו "מושיע" במונחים מעשיים, אלא סמל מרוחק שכוחו מופעל באמצעות ביורוקרטיה מדכאת.

-נקודת המבט של האישה הבוגרת עליו:

בשלבים מאוחרים יותר ברומן, ככל שמיירה מתבגרת, נקודת המבט שלה על הברון משתנה באופן קיצוני. היא כבר לא רואה בו "נביא", אלא מכירה בסתירותיו ובטעויותיו. כרמלה מתאר כיצד ביקר שוב ביישוב:

"והוא בא ומטיף להם, לאיכרים, חיים של הסתפקות במועט... הוא מיעץ אותם ללבוש אך בגדי מזרח, ולמנהל ה'דא' פו' (החנות) מצווה הוא לבלי להביא חפצי

מותרות לאיכרים (גרבי המשי שכה נתאוותה להם)... ואין דעתו נוחה גם מן האיכרים המרחיבים בתייהם ומשכירים חדרים ומרבים את המסחר במושבה.⁽⁷⁰⁾

בתיאור זה, הברון מופיע כשולט רודן ולא כ"נדיב". הוא רוצה שהמתיישבים יישארו עניים ומסתפקים במועט, בעוד שהוא חי בארמונו בפריז. דימוי זה עולה בקנה אחד עם ניתוחו של המבקר מנחם ברינקר, שראה כי "הברון בספרות העברית מייצג את הסתירה המרכזית של הציונות המוקדמת: פרויקט שחרור לאומי הממומן על ידי הקפיטליזם האירופי, וכפוף לתנאיו".⁽⁷¹⁾

3- פירוק המיתוס של "החלוצ" כגיבור-על

הרומן מפרק גם את המיתוס של "החלוצ" כגיבור-על שאינו יודע פחד או חולשה. בסצנה של הגעת המתיישבים הראשונים לזאמארין (זכרון יעקב), כרמלה מתארת כיצד הם היו בני אדם רגילים, הסובלים מפחד ועייפות:

"ודומה- זעקה בוקעת מעברים, זעקת עולם ומוות, שהודרך בפתע על-ידי כניסת זרים לגבולו... תדהמה ומבוכה בפגישה. אך הם, העולים, גם שעות להרהורים אין להם. כמו אחזה בהם יד עלומה המצווה עליהם את העבודה, את ההיאחזות, את הצעד השני, והם בודדים לנפשם, - והם שומעים קול הבועק מלבם וקורא אותם לשקע עד תום נעוריהם ונפשם ומאודם למען עתיד שאין לתאר כלל את דמותו וצורתו".⁽⁷²⁾

הרומן חושף את אי-הוודאות של המתיישבים: "זעקות העולם והמוות" מחרידות אותם, והם "לבד" - "מצוותים" על ידי כוח בלתי נראה, בניגוד לדימוי "החלוצ" מלא הביטחון בהיסטוריה הרשמית. המבקר דב סדן⁽⁷³⁾ ציין שהספרות העברית הקדומה הייתה חלוקה בין האדרת ההתיישבות לביקורתה. שטיין, שחי בתקופה המתוארת, משקף ברומן חלוקה זו ואינו רק מעריץ את תעוזת המתיישבים אלא מכיר בפגיעותם ובספקותיהם.

4- לעג לשיח ה"משכילים"

הרומן לועג למשכילים המגיעים מאירופה כדי "ללמד" את האיכרים "איך לחיות". בקטע הארוך שבו כרמלה מספרת את תולדות היישוב, היא מתארת את הגעתם של "פקידים" ו"משכילים" המציעים עצות תיאורטיות לאיכרים הסובלים מרעב ומחלות:

"ומטיפים לאכרים, כי יהיו חרוצים בעבודה ויחיו בשלום. לא מעצמם ומבניהם דורשים הם, שישמשו דוגמה ומופת לעם, כי אם מזולתם... ומשיאים עצות טובות... הנתנסו הללו במכת תולעים בפגנים, במחלות בבהמה, במגיפת עכברים בשדות? ולראות עמל שנה תמימה, תוחלת לילות וימים- כלה ונאכלת! באצבעות אלה- אומרת כרמלה ומושיטה לפנייה אצבעות לבנות, ארוכות- חפרטי באדמה, טפח אחר טפח, להוציא מתוכה את התולעים המכרסמות בפגנים לתוך סלים ולהעלותן באש... והללו שהטיפו לנו חריצות- הניסו הם לעבדו יום אחד בכרם, או במטע הזיתים או בקטיפ התירס?"⁽⁷⁴⁾

הקטע מבקר בחריפות את השיח האירופי ה"משכילי": כרמלה מתעבת יועצים שלא חוו את סבל האיכרים, ומציגה את אצבעותיה הלבנות והארוכות כהוכחה לעבודתה הקשה. היא מאשימה אינטלקטואלים בצביעות- מדברים על חריצות אך מעולם לא עבדו בשדה.⁽⁷⁵⁾ כרמלה משמשת "אינטלקטואלית אורגנית" הצומחת מהמעמד ומדברת למענו, בניגוד לאינטלקטואל ה"מסורתי" שבא "לחנך" מלמעלה.

2-מיקרו-היסטוריה לעומת היסטוריה גדולה: סבל אינדיבידואלי כחלופה לנרטיב הלאומי

1-מיקרו-היסטוריה כגישה דקונסטרוקטיבית

המיקרו-היסטוריה, כפי שפותחה על ידי גינצבורג,⁽⁷⁶⁾ מתמקדת בפרטים קטנים ובאנשים מודרים כדי לחשוף שכבות נסתרות המוסתרות על ידי נרטיבים גדולים. הראבן מיישמת זאת על הספרות העברית, ורואה ברומן המודרני מעבדה למיקרו-היסטוריה.⁽⁷⁷⁾ הרומן "בת המושבה" ממחיש גישה זו: הוא אינו עוסק באירועים הציוניים הגדולים, אלא בפרטים יומיומיים- לחם, כביסה, מחלה, אהבה, עוני- ומציג היסטוריה "מלמטה" מנקודת מבטה של מירה, בת איכרים עניים. שמאס⁽⁷⁸⁾ מדגיש שהעברת המוקד לפרטים קטנים היא פעולה פוליטית המגדירה מחדש את "החשוב" בהיסטוריה- סיפור ילדה החולמת על שמלה הוא משמעותי לא פחות מסיפור קרב.

2- פרטי הרעב והעוני כהיסטוריה חולפת

הרומן גדוש בתיאורים מפורטים על רעב ועוני. פרטים אלו מהווים היסטוריה חלופית לנרטיב של "ניצחונות" ו"הישגים". קליפ אחד מני רבים:

"תמיד שקודה על שעוריה, צמאה לדעת, ושבח כשרונותיה וסגולותיה בפי כל. לעתים באה היא לבית-הספר יחפה, שמלה מטולאת דהויה לגופה, פת מרוחה בשמן זית בילקוטה- אך מה כל אלה לעומת האושר המזומן לה בשיעורים ובספרים? ויום אחד, יום מימים, כאשר הציץ הרעב בעינים טרופות-יגון-יאוש מכל פינות הצריף הדל של בית הוריה, באה שכנה ועמה צרור בגדים שאותו אספה בשביל הילדים, ובכלל זה שמלה בשבילה. היא זוכרת אותה שמלה... את פרחי-הבר הצבעוניים, הכחולים הרקומים בה ששיחחו את לבח... אך בבואה לבית-הספר הבחינה- בתוך ההמולה הסואנת של הנערים והנערות- באחדות מחברותיה המסתכלות בה, בשמלה זרועת-הפרחים, משוחחחות ביניהן בלחש ומחייכות... והיו לה המבטים האלה ככוויות אש והלחשים- כדקירות פוצעות."⁽⁷⁹⁾

הקטע הארוך הזה משלב מספר טכניקות מיקרו-היסטוריות:

-פירוט הגוף השולי: מירה מגיעה לבית הספר "יחפה". הגוף כאן הוא לא של "גיבורה לאומית", אלא של ילדה ענייה שמתביישת בבגדיה המשומשים.

-פירוט האובייקט: השמלה הופכת למוקד הנרטיב. הנרטיב לא רק מזכיר את השמלה, אך מתאר זאת בפירוט: "פרחי-הבר הצבעוניים, הכחולים". פרט חומרי זה משקף את חשיבותו של החפץ בחיי העניים.

-הכאב הפסיכולוגי מפורט: המבטים, "ככויות אש", הלחישות, "כדקירות פוצעות". המיקרו-היסטוריה עוסקת לא רק בפרטים פיזיים אלא גם בפרטים פסיכולוגיים, בכאב ובהשפלה.

פרטים קטנים אלה מציעים היסטוריה חלופית להיסטוריה של "העלייה" ו"התיישבות". במקום "שיר גיבורים", הנרטיב מציע "קינת עני". הנערה האינטליגנטית והמוכשרת אינה יכולה לשמוח בכישרונה משום שגופה עירום ושמלתה שחוקה.

3- פרטי מחלה ומוות

הרומן לא רק מפרט את העוני, אלא גם מתעד את פרטי המחלה והמוות בצורה מדויקת ומזעזעת. בתיאור ימיו הראשונים של ההתיישבות:

"במושב עצמו, בזאמארין, פשטה הדיזנטריה ומחשוי הבטן פקדו רבים, אפשר בעטייה של החומצה, או דיסת-החרובים הירוקים שהם מבשלים לעצמם... אחת לחודש יזדמן להם הרופא מחיפה. מצב חמור מזה לא ייתכן."⁽⁸⁰⁾

קטע זה מציג "היסטוריה רפואית" חלופית להיסטוריה של "הישגים". דיזנטריה פוגעת במתיישבים, רופא מגיע "פעם בחודש", וטיפול אינו זמין. זו אינה היסטוריה של גיבורים,

אלא היסטוריה של קורבנות, היסטוריה של הגוף המיוסר. הנרטיב אינו מסתיר פרטים אלה, למרות שהם עלולים "לפגוע" בתדמית ההרואית של מפעל ההתיישבות.

4-פרטי העבודה היומיומית המפרכת

הרומן מתעד גם את פרטי עבודתה היומיומית המפרכת של האישה. בסצנה של מירה מנקה את הרצפה:

"בשטפה את רצפת הצריף הסדוקה, הסחבה הרטובה בידיה החשופות והיא עומדת כולה תקיפה בהאשמתה ותקיפה במרדה נגד העוול והזדון והקשיחות."^(א1) לאחר מכן:

"סיימה הילדה את שטיפת הרצפה ויוצאת אל החצר. פת לחם בשמן וחופן זיתים בידה מתיישבת היא על מפתן הצריף. מה אוהבת היא את הישיבה הזאת, עם הזדמונים הרכים הארגמניים הפושטים על ההר, עם השקיעה הדועכת לאטה, עם השמש הצונחת באופן לתוך הים..."^(א2)

קטע זה מציב את פרטי העבודה המפרכת (טאטוא הרצפה, ידה החשופה של מירה, הקרצוף הרטוב) עם יופיו של הטבע שמסביב (סתיו, שקיעה). "דיאלקטיקה" זו בין כאב ליופי היא המאפיינת את המיקרו-היסטוריה הפמיניסטית. האישה אינה בוחרת בין סבל להנאה; אלא, היא חווה אותם יחד. היא מטאטאת את הרצפה, ידה מתעייפה, ואז היא יוצאת לחצר ונהנית מיופי השקיעה.

המבקר גרשון שקד מתייחס לתופעה זו, וציין כי "הרומן הפמיניסטי העברי משלב לעתים קרובות את 'המבט מלמטה' (נקודת המבט של המודרים) ואת 'המבט האינטימי' (פרטי חיי היומיום). שילוב זה יוצר ריאליזם חדש, ריאליזם שאינו מזניח כאב או יופי."^(א3)

3-התכתבות והיומן כצורת התנגדות: המסמך האישי כמרחב לעצמאות אפיסטמולוגית

1-תיאוריה אוטוביוגרפית וספרות יומנים

המבקר הצרפתי הפימניסטי פ. לז'ן מציג את "הברית האוטוביוגרפית", ובלנקה מרחיבה כי נשים בפטריארכיה משתמשות ביומנים ומכתבים כמרחב פרטי לכתובה מחוץ לסמכות הרשמית.^(א4) הרציג מוסיפה שבסיפורת פמיניסטית עברית, מכתבים ויומנים הם מבנה נרטיבי מרכזי ליצירת מרחק ביקורתי מהשיח הרשמי.^(א5) הרומן "בת המושבה" עושה שימוש נרחב במכתבים (מכרמלה, ממירה, מהברון) ובסצנות אינטימיות דמויות יומן, היוצרים פוליפניה גנרית ומציעים אלטרנטיבה לנרטיב הרשמי.

2-מכתביה של כרמילה מפולין כ"מרחב למרד"

אחת הדוגמאות החזקות ביותר לשימוש במכתבים כמרחב להתנגדות היא סדרת המכתבים ששלחה האחות כרמילה מפולין לאחר הגירתה. הרומן מתאר את תוכן המכתבים הללו:

"בהפתעה מרובה קוראת מירה במכתבים שהגיעו מפולין, מן האחות הבכירה, מכרמלה. והמכתבים מספרים על חוויות ורשמים מרטיטים של נערה, ילידת הארץ, שנקלעה, לראשונה בחייה, לכרך גדול בגליציה היהודית, ועל חיי היהודים עתירי-הגוונים, התוססים ומפכים ושואנים... הה, אין בהם, במכתבים אלה, משום בזוי הגולה (האומללה, המדוכאה, המסכנה)... ולא משום השפלת קומתה וקרנה... ואדרבא, השתאות עומדת בהם והתפעמות מן הצבירה הגדולה של כוחות-חיים יהודיים בתוך ים-הגויים."^(א6)

בקטע זה, המכתבים אינם רק "דיווח חדשותי". זוהי הצהרה של מרד:

-כרמלה כותבת על יהודי התפוצות לא בזוי הגולה כמצופה בשיח הציוני הרשמי, אלא בתדהמה ובפליאה.

יהודי התפוצות אינם חלשים או פסיביים, אלא בעלי כוח חיים עצום.
-כרמלה, בתו של מתיישב שאמור היה לייצג את "היהודי החדש" החזק, מעריצה את "היהודי הזקן" בתפוצות.

מכתבים אלה יוצרים דיאלוג בין מירה (שנשארה בארץ ישראל) לכרמלה (שהיגרה לאירופה). הדיאלוג מפרק הנחות אידיאולוגיות מוקדמות: התפוצות אינה בהכרח "גיהנום", והתיישבות אינה בהכרח "ישועה". בחירתה של כרמלה להגר לאירופה ולהתחתן עם יהודי פולני היא סוג של התנגדות לנרטיב המתיישב הכפוי.

3-הרהורי המורה הפנימיים כחלופה לשיח חינוכי פורמלי

הרומן מכיל גם את הרהוריה הפנימיים של מירה על תפקידה כמורה, והרהורים אלה יוצרים מעין "יומן מקצועי" בלתי פורמלי. בקטע המתאר את יחסיה עם תלמידה ב"חוות הנוער":

"והיא להם כאם טובה וחנונה, שרחמים בחיקה וניחומים, והרי כולם- ההורים במרחקים, מהם ילדי משפחות הרוסות, שיסורים ועינויים, מריבות ומזנים בבתי-הולדתם חיבלו בהם, או יתומים מהורים בגיל רך, או ילדי שואה והשמדה שבניסים רבים ניצלו וזוועות-חרדות עברם עדיין מהבהבים בעיניהם הבהולות, בסיוטי לילה, ברגשנותם המופלגת, בחשדנותם המפוכחת." ⁽⁸⁷⁾

בקטע זה, מירה אינה מציגה תיאוריה חינוכית אלא הרהורים אישיים על טראומת המתיישבים מהדור השלישי, כמיקרו-היסטוריה של טראומה קולקטיבית מנקודת מבט מורה, לא היסטוריון. דבר זה תואם את תיאוריית "חינוך כעדות" של כהן שלפיה מורים בחברה הישראלית הקדומה היו עדים לטראומות, ונרטיביהם האישיים מהווים ארכיון אלטרנטיבי לזיכרון הרשמי. ⁽⁸⁸⁾ הרומן מציב את מירה כ"עדה" זו, ומתעד את עדותה כחלק מהיסטוריה אלטרנטיבית.

מסקנות המחקר:

-הרומן מפרק מיתוסים ציוניים (הברון "הנדיב", "החלוץ ההרואי") דרך ביקורת עצמית נדירה.

-תיעוד פמיניסטי (מכתבים, מסמכים, קולות נשיים) חושף סתירות אידיאולוגיות וכישלונות מוקדמים של ההתיישבות.

-גוף האישה מהווה זירה לשליטה ולהתנגדות (נישואי כפייה, עינויים, בריחה)- ומטאפורה לאדמה הפלסטינית השנויה במחלוקת.

-המרחב הביתי והאב (הביולוגי/הסמלי) נחשפים ככלי שליטה פטריארכלית באמצעות ירושה, פיקוח ו"ציות עיוור".

-היחסים עם הפלסטינים מוצגים במורכבותם- דו-קיום, אלימות ואהבה בלתי אפשרית- מעבר לדיכטומיה פשוטה.

-שימוש במיקרו-היסטוריה (רעב, מחלות, עבודה) מציע נרטיב אלטרנטיבי לנרטיב הלאומי של ההצלחה, תוך חשיפת השעבוד הקולוניאלי והתנגדות המודרים.

ביבליוגרפיה

המקורות העבריים:

-ארגון ניל"י היה רשת ריגול יהודית שנוסדה בשנת 1915 במהלך מלחמת העולם הראשונה. ראה: גלי דינור. (2005). להקים ממלכה, הוצאת מטח.

-בלנקה, ב. (1985). כתיבה נשית וזהות: היומן הנשי כמרחב חירות. ספרית פועלים.

-ברוך, א. (2005). דמות האב בסיפורת העברית המודרנית. הוצאת מאגנס.

-برينקר، م. (1990). עד האופק: מאמרים על הספרות העברית. הקיבוץ המאוחד.
-גרץ, נ. (1992). סיפור הסיפור: ריבוי משמעויות ברומן הישראלי. הקיבוץ המאוחד.
-הרבן, ש. (1982). המראה הכפולה: מאמרים על ספרות וחברה. עם עובד.
-הרציגי, ח. (2000). מכתבים נשיים בספרות העברית: מרחב של חירות. הוצאת הקיבוץ המאוחד.

-כהן, ד. (1995). חינוך כ'עדות': מורים וזיכרון בחברה הישראלית. מוסד ביאליק.
-סדן, ד. (1960). על ספרותנו. ועד הישוב.

-שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד.

-שמאס, א. (1988). על מיקרו-היסטוריה וספרות עברית. סימן קריאה, 23.

-שקד, ג. (1990). הסיפור העברי 1880-1980 (כרך 1-3). הקיבוץ המאוחד.

המקורות הערביים:

-أبو زيد، ن. (٢٠١٢). التناص في الرواية العربية النسوية. دار الآداب.

-الغنيم، م. (٢٠١٢). اللغة والهوية في الرواية العبرية المعاصرة. مجلة الدراسات الفلسطينية، ٢٣ (٣).

-النقاش، س. (٢٠٠٥). الأدب الصهيوني والرواية المضادة: تفكيك الأساطير التأسيسية في الرواية العبرية.

مجلة الدراسات الفلسطينية، ١٦ (٢).

-منصور، ف. (٢٠١٥). تفكيك المركز في السردية الروائية الفلسطينية. دار الكندي.

המקורות הלועזיים:

-Armoni, H. (1998). The Contested Archive: Early Zionist Documents and Their Ideological Manipulation. Tel Aviv University Press.

-Bakhtin, M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays (C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.

-Bakhtin, M. (1984). Problems of Dostoevsky's Poetics (C. Emerson, Ed. & Trans.). University of Minnesota Press.

-Barakat, R. (2018). Gender and Resistance in Palestinian Literature. Journal of Palestine Studies, 47.(٣)

-Barthes, R. (1972). Mythologies (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang.

-Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa (K. Cohen & P. Cohen, Trans.). Signs, 1.(٤)

-Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. University of Chicago Legal Forum, 1989.(١)

-Foucault, M. (1975). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books.

- Fraser, N. (1997). Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition. Routledge.
- Ghattas, H. (2016). Postcolonial Critique and the Deconstruction of Colonial Discourse in Palestinian Fiction. Arab Studies Quarterly, 38.(١)
- Ginzburg, C. (1980). The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller (J. Tedeschi & A. Tedeschi, Trans.). Johns Hopkins University Press.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks (Q. Hoare & G. N. Smith, Trans.). International Publishers.
- Hartmann, H. (1981). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. In L. Sargent (Ed.), Women and Revolution. South End Press.
- Hirschkop, K. (1999). Mikhail Bakhtin: An Aesthetic for Democracy. Oxford University Press.
- Manshur, F. M. (2017). TEORI DIALOGISME BAKHTIN DAN KONSEP-KONSEP METODOLOGISNYA. SASDAYA: Gadjah Mada Journal of Humanities, 1.(١)
- MESA Abstract. (2024). Spirituality, Gender, and Palestinian Nationalist Discourse in Zeina Ghandour's The Honey. myMESA.
- Moore, H. (1988). Feminism and Anthropology. Polity Press.
- Ortner, S. (1974). Is Female to Male as Nature Is to Culture? In M. Z. Rosaldo & L. Lamphere (Eds.), Woman, Culture, and Society. Stanford University Press.
- Said, E. (1978). Orientalism. Pantheon Books.
- Said, E. (1993). Culture and Imperialism. Knopf.
- Salzinger, L. (2001). (En)gendering the Subject of Globalization: The Case of Transnational Sex Work. Signs, 26.(٣)
- Schachter, A. (2013). Orientalism, Secularism, and the Crisis of Hebrew Modernism: Reading Leah Goldberg's Avedot. Comparative Literature, 65.(٣)
- Shohat, E. (1988). Israeli Cinema: East/West and the Politics of Representation. University of Texas Press.

- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), Marxism and the Interpretation of Culture. University of Illinois Press.
- Talib, M. (2021). Narrating Trauma: Gender and Memory in Modern Hebrew Fiction. Palgrave Macmillan.
- Youssef, L. (2014). The Female Body as National Allegory in Palestinian and Israeli Women's Writing. Middle Eastern Literatures, 17.(٢)
- Zakai, O. (2023). Fictions of Gender: Women, Femininity, and the Zionist Imagination. McGill-Queen's University Press.

الهوليين سل الممكمم:

(¹) Donna, Diego. Decifrare il potere : Michel Foucault e la crisi della sovranità, 2020 – Bibliopolis, p: 159-180

(²)COLOMBARI, BENEDETTA. La questione delle istituzioni punitive in Michel Foucault: dalla decapitazione del sovrano al dispositivo del potere. Lauree magistrali.2021, p:

Foucault, Michel. (1975). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books, p: 135-169.

(^٢) شتيين، أ"ش. (تس"ח). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 91.

(^٣) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 63.

(^٤) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 66.

(^٥) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 110.

(^٦) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 15.

(^٧) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 67.

(^٨) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 46.

(^٩) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 92.

(^{١٠}) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 97.

(^{١١}) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 1.

(^{١٢}) منصور، ف. (٢٠١٥). تفكيك المركز في السردية الروائية الفلسطينية. دار الكندي، ص ٨٨.

(¹⁴) Arnoni, H. (1998). The Contested Archive: Early Zionist Documents and Their Ideological Manipulation. Tel Aviv University Press, p: 56.

(^{١٥}) شتيين، أ"ش. (تس"ח). שם، עמ' 1.

(^{١٦}) أبو زيد، ن. (٢٠١٢). التناص في الرواية العربية النسوية. دار الآداب.

غني، م. (٢٠١٢). اللغة والهوية في الرواية العبرية المعاصرة. مجلة الدراسات الفلسطينية، ٢٣(٣)، ٨٥-١٠٢.

(¹⁷) Said, E. (1993). Culture and Imperialism. Knop, p: 210.

(¹⁸)Bakhtin, M. (1984). Problems of Dostoevsky's Poetics (C. Emerson, Ed. & Trans.). University of Minnesota Press, p:6-7.

Manshur, F. M. (2017). TEORI DIALOGISME BAKHTIN DAN KONSEP-KONSEP METODOLOGISNYA. SASDAYA: Gadjah Mada Journal of Humanities, 1(1), 55-66, p: 60.

(^{١٩}) شتيين، أ"ش. (تس"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 85.

(²⁰) Bakhtin, M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays (C. Emerson & M. Holquist, Trans). University of Texas Press, p: 301.

(²¹) Talib, M. (2021). Narrating Trauma: Gender and Memory in Modern Hebrew Fiction. Palgrave Macmillan, p: 78.

(^{٢٢}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 107.

(²³) Hirschkop, K. (1999). Mikhail Bakhtin: An Aesthetic for Democracy. Oxford University Press, p: 232.

(²⁴) Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa (K. Cohen & P. Cohen, Trans.). Signs, 1(4), p: 878.

(^{٢٥}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 90.

(^{٢٦}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 15-16.

(^{٢٧}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 61.

(^{٢٨}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 92.

(²⁹) Ortner, S. (1974). Is Female to Male as Nature Is to Culture? In M. Z. Rosaldo & L. Lamphere (Eds.), Woman, Culture, and Society (pp. 67-87). Stanford University Press, p: 73.

(³⁰) Moore, H. (1988). Feminism and Anthropology. Polity Press, p: 32.

(^{٣١}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 10.

(^{٣٢}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 11.

(³³) Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), Marxism and the Interpretation of Culture (pp. 271-313). University of Illinois Press, p: 284.

(^{٣٤}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' ٤٤.

(³⁵) Salzinger, L. (2001). (En)gendering the Subject of Globalization: The Case of Transnational Sex Work. Signs, 26(3), p: 827.

(³⁶) Bakhtin, M. (1981). The Dialogic Imagination: Four Essays (C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press, p: 387-390.

(^{٣٧}) ברוך, א. (2005). דמות האב בסיפורת העברית המודרנית. הוצאת מאגנס, עמ' 92.

(³⁸) Hartmann, H. (1981). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. In L. Sargent (Ed.), Women and Revolution (pp. 1-41). South End Press, p: 371-373.

(³⁹) Fraser, N. (1997). Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition. Routledge, p: 17.

(^{٤٠}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 17.

(⁴¹) Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), p: 149.

(⁴²) Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks (Q. Hoare & G. N. Smith, Trans.). International Publishers, p: 12.

(⁴³) Hartmann, H. (1981). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. In L. Sargent (Ed.), Women and Revolution (pp. 1-41). South End Press, p: 371-373.

(⁴⁴) Said, E. (1978). Orientalism. Pantheon Books, p: 32-34.

(⁴⁵) Zakai, O. (2023). Fictions of Gender: Women, Femininity, and the Zionist Imagination. McGill-Queen's University Press, p: 45.

(^{٤٦}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 75.

(⁴⁷) Ghattas, H. (2016). Postcolonial Critique and the Deconstruction of Colonial Discourse in Palestinian Fiction. Arab Studies Quarterly, 38(1), p: 89.

(^{٤٨}) שטיין, א"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 82.

(⁴⁹) Schachter, A. (2013). Orientalism, Secularism, and the Crisis of Hebrew Modernism: Reading Leah Goldberg's Avedot. *Comparative Literature*, 65(3), p: 56-57.

(^{٥٠}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 80.

(⁵¹) Said, E. (1993). *Culture and Imperialism*. Knopf, p: 87.

(⁵²) Zakai, O. (2023). *Fictions of Gender: Women, Femininity, and the Zionist Imagination*. McGill-Queen's University Press, p: 78.

(^{٥٣}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 14.

(^{٥٤}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' ٦٤.

(⁵⁵) Schachter, A. (2013). Orientalism, Secularism, and the Crisis of Hebrew Modernism: Reading Leah Goldberg's Avedot. *Comparative Literature*, 65(3), p: 348.

(^{٥٦}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' ٤٥.

(⁵⁷) Barakat, R. (2018). Gender and Resistance in Palestinian Literature. *Journal of Palestine Studies*, 47(3), p: 156.

(⁵⁸) Shohat, E. (1988). *Israeli Cinema: East/West and the Politics of Representation*. University of Texas Press, p: 23.

(^{٥٩}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 16.

(⁶⁰) Youssef, L. (2014). The Female Body as National Allegory in Palestinian and Israeli Women's Writing. *Middle Eastern Literatures*, 17(2), p: 203.

(^{٦١}) ארגון ניל"י היה רשת ריגול יהודית שנוסדה בשנת 1915 במהלך מלחמת העולם הראשונה. היא שיתפה פעולה עם הבריטים נגד העות'מאנים כדי לתמוך בהקמת מולדת יהודית. לאחר שנתיים של פעילות, העות'מאנים חשפו את הארגון, הוציאו להורג כמה ממנהיגיו, כלאו אחרים והענישו יהודים רבים שלא היו קשורים אליו.

ראה: גלי דינור. (2005). להקים ממלכה, הוצאת מטח, עמ' 54.

(^{٦٢}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 85.

(⁶³) Zakai, O. (2023). *Fictions of Gender: Women, Femininity, and the Zionist Imagination*. McGill-Queen's University Press, p: 102.

(⁶⁴) MESA Abstract. (2024). Spirituality, Gender, and Palestinian Nationalist Discourse in Zeina Ghandour's *The Honey*. myMESA.

(⁶⁵) Barthes, R. (1972). *Mythologies* (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang, p: 129.

(^{٦٦}) גרץ, נ. (1992). סיפור הסיפור: ריבוי משמעויות ברומן הישראלי. הקיבוץ המאוחד, עמ' 45, 48.

(^{٦٧}) النقاش، س. (٢٠٠٥). الأديب الصهيوني والرواية المضادة: تفكيك الأساطير التأسيسية في الرواية العبرية. مجلة الدراسات الفلسطينية، ١٦ (٢)، ص ١١٢.

(^{٦٨}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 20.

(^{٦٩}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 21.

(^{٧٠}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 21.

(^{٧١}) ברינקר, מ. (1990). עד האופק: מאמרים על הספרות העברית. הקיבוץ המאוחד, עמ' 78.

(^{٧٢}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 70.

(^{٧٣}) סדן, ד. (1960). על ספרותנו. ועד הישוב, עמ' 234.

(^{٧٤}) شטיין، أ.ش. (ت.ش.ح). رومن בת המושבה. הוצאת עם עובד، עמ' 83.

(⁷⁵) Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Trans.). International Publishers, p: 5-6.

(⁷⁶) Ginzburg, C. (1980). *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller* (J. Tedeschi & A. Tedeschi, Trans.). Johns Hopkins University Press, p: 13-14.

(^{٧٧}) הרבן, ש. (1982). המראה הכפולה: מאמרים על ספרות וחברה. עם עובד, עמ' 56.

(^{٧٨}) שמאסי, א. (1988). על מיקרו-היסטוריה וספרות עברית. סימן קריאה, 23, עמ' 43.

- (^{٧٩}) شטיין, أ"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 17.
(^{٨٠}) شטיין, أ"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 73.
(^{٨١}) شטיין, أ"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 5.
(^{٨٢}) שם, עמ' 5.
(^{٨٣}) שקד, ג. (1990). הסיפור העברי 1880-1980 (כרך 3-1). הקיבוץ המאוחד, עמ' 156.
(^{٨٤}) בלנקה, ב. (1985). כתיבה נשית וזהות: היומן הנשי כמרחב חירות. ספרית פועלים, עמ' 32.
(^{٨٥}) הרציג, ח. (2000). מכתבים נשיים בספרות העברית: מרחב של חירות. הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 67.
(^{٨٦}) شטיין, أ"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 34.
(^{٨٧}) شטיין, أ"ש. (תש"ח). רומן בת המושבה. הוצאת עם עובד, עמ' 97.
(^{٨٨}) כהן, ד. (1995). חינוך כ'עדות': מורים וזיכרון בחברה הישראלית. מוסד ביאליק, עמ' 89.

